

**Електронна бібліотека
видань історичного факультету
Харківського університету**

**Бутенко В. І. Творчо-пошукова діяльність учнів в процесі вивчення історії
// Методичний вісник історичного факультету № 1. – Харків: Консум, 2002.
– С. 73 – 76.**

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт історичного факультету.

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, Харків, пл. Свободи, 4,
Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна,
історичний факультет. **E-mail:** istfac@univer.kharkov.ua

©Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна; історичний факультет

©Автор статті

©Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

©Ідея та створення електронної бібліотеки – А. М. Домановський; А. О. Баскакова

Бутенко В.І.

ТВОРЧО-ПОШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ

Головним стрижнем освіти ХХІ століття, що все більше глобалізується, є розвиваюча домінанта, формування і виховання соціально відповідальної особистості, що здатна адаптуватися до мінливих умов життя, здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання і уміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію.

На вирішення цих завдань спрямована державна національна програма "Освіта. Україна ХХІ століття", прийнята в 1993 р., концепції розвитку загальноосвітньої середньої школи та громадянської освіти, схвалені в 2001 р.

Витоки проблеми розвивального навчання, творчо-пошукової діяльності учнів, проблемності в навчанні започатковано в методиці навчання історії на рубежі 50-х – 60-х років, в умовах науково-технічної революції, що висунула завдання нової якості освіти. В контексті навчання історії в школі ці питання широко ставилися в роботах Лернера, Н. Дайрі як на теоретичному, так і на практичному рівні (розроблялися типологія і практична система пізнавальних задач, логічних завдань тощо). Наробки психологів 60-х – 70-х років прискорили створення практичних методик, оскільки закладали наукове підґрунтя закономірностей активної пізнавальної діяльності учнів у навчанні.

Отже, сучасні пошуки творчо-розвиваючого навчання відбуваються не з нульової відмітки, ми маємо значний теоретичний доробок у вигляді спадщини методистів часів СРСР, а аналіз пропонує зараз праць вітчизняних та зарубіжних авторів підтверджує зроблений нами висновок.

Вже усталеним в сучасній методиці є визнання факту різнорівневої навчальної діяльності на уроках історії: на відтворюючому (репродуктивному), перетворюючому (конструктивному) та творчо-пошуковому рівнях.

На репродуктивному (відтворюючому) рівні учні працюють, відповідають в логіці викладу вчителя або підручника (документа, навчального посібника), повторюють розповідь, висновок, оцінку вчителя, текст підручника тощо в логіці і вигляді сприйняття інформації. Питання при цьому мають формулювання: що?, де?, коли? Отже, залучається за такої методики пам'ять (прийоми запам'ятовування). По суті – це інформативний рівень навчання, що був переважачим в навчанні до останнього часу (відповідь вимогам індустріального суспільства). Другий (конструктивний, перетворюючий) рівень пізнавальної діяльності учнів більш складний, оскільки вимагає для виконання залучення складних інтелектуальних умінь – аналізу, співставлення, порівняння, узагальнення, часто в їх комплексі. Наприклад, скласти план параграфу чи частини плану викладу вчителя на уроці, знайти відповідь на поставлене питання в тексті підручника тощо. Або – відповісти на питання такого типу: 1. Чому соціально-економічну політику радянської влади в Україні в першій половині 1919

р. не підтримали широкі верстви населення? 2. Визначте характер соціально-політичного курсу Директорії (позитивне і негативне).

Все ж найбільш складний рівень пізнавальної діяльності – творчо-пошуковий. Це – аналіз документів з метою встановлення їх суті (причин, можливих наслідків). Встановлення суті явищ і прогнозів, продумування (і пропозиції з обґрунтуванням) альтернативних шляхів розвитку історичних подій і процесів тощо. Ось приклади запропонованих завдань творчо-пошукового рівня на обласну олімпіаду з історії (IV тур всеукраїнської олімпіади), проведеної в січні 2001 р. в Харківському національному університеті: 1. Чому спробу українського народу створити в 1917 – на поч. 1918 рр. демократичну самостійну державу не вдалося повністю реалізувати? Які б програмні рекомендації могли б дати Ви Центральній Раді аби національно-визвольна революція завершилась перемогою? Чи іншого результату, ніж її поразка, не могло бути? Ваші думки і судження аргументуйте. (10 кл.).

2. Нестор Махно – неоднозначна постать в історії України. Проаналізуйте наведені документи (даються три документи, що відтворюють три етапи діяльності повстанської армії під керівництвом Н. Махно), пригадайте історичні факти, пов'язані з його діяльністю в 1917 – 1920 рр. і визначте своє ставлення до Н. Махна як історичної особи. (10 кл.).

Вчитель, звичайно, має чітко уявляти прогнозовану відповідь (можливо, підготувати зразок відповіді учня).

Від обраного рівня пізнавальної діяльності учнів будуть залежати методи роботи учнів і вчителя, зокрема, на уроці в слабкому класі доведеться скоротити час на опитування і більш часу виділити на пояснення нового матеріалу, в сильному класі – збільшити кількість творчих завдань, проблемних питань тощо. Темп вивчення і викладу матеріалу залежатиме від активності і підготовленості учнів класу, хоча цей темп завжди більш повільний в порівнянні з розмовною мовою. В міру оволодіння все більшої кількості умінь (їх перелік по класам наводиться в діючих програмах) з'являється більша можливість для учнів самостійно обирати методи (прийоми), форми, час виконання поставлених завдань. Вільний вибір видів діяльності (які надають різні рівні завдань) – забезпечує диференційований підхід до навчання, забезпечує свободу вибору, що відповідає сучасним концептуальним засадам освіти.

Проведення творчо-пошукової діяльності учнів потребує “навчання мисленню”, засвоєння інтелектуальних умінь, зокрема, умінь пошукової діяльності, що стає самостійною дидактичною метою. Аналіз сучасної методичної літератури (в тому числі численних публікацій в журналах “Історія в школі”, “Історія в школах України”) доводить, що основою інноваційних моделей навчання є спеціальна діяльність учнів по оволодінню, побудові своєї пізнавальної учбової діяльності. Сюди слід віднести дослідницьку (постановка проблеми, висунення гіпотез і їх перевірка, творення ідей тощо); діалогічно-дискусійну (виявлення і співставлення різних точок зору, пошук і представлення аргументації тощо); ігрову (рольову) діяльність.

Саме процес пошукової учбової діяльності являє собою найважливіший, в ряді випадків – основний зміст навчання. Засобами реалізації цього сучасного, інноваційного підходу до навчання є розвиток творчого і критичного мислення, формування досвіду і прийомів учбово-дослідницької діяльності, рольове моделювання тощо. Психологи (і вітчизняні, і зарубіжні) довели, що особистість тоді оволодіє творчим мисленням, якщо вона спроможна виконувати цілий комплекс логічних операцій: по-перше, на комбінування інформації; по-друге, на визначення причинно-наслідкових зв'язків; по-третє, на планування і виконання практичної діяльності. До першої групи творчих завдань (на комбінування інформації) маємо віднести: об'єднання текстів і завдань; самостійне складання текстів і завдань; систематизацію інформації; зміну інформації; виправлення помилок; виділення в тексті головного; порівняння; доповнення інформації.

До другої групи творчих завдань (на пошук причинно-наслідкових зв'язків) слід віднести: пошук і визначення причин; визначення наслідків; пошук і наведення аргументації; заперечення; визначення зв'язків між елементами знань; визначення нових структурних елементів системи.

Творчі завдання на планування і виконання практичних дій: складання плану виконання завдання; планування і проведення спостережень; прогнозування розвитку системи тощо.

Слушно зазначити, що теоретично і практично доведено, що оволодіння логічними операціями і уміння виконувати творчі завдання – процес складний і вимагає цілеспрямованої, систематичної, копіткої роботи вчителя. Успіх буде тоді, коли по кожній темі певного курсу історії (це – декілька тем уроків) учні будуть виконувати систему творчих завдань – комплекти творчих завдань по кожній з цих трьох груп логічних операцій (на комбінування інформації, визначення причинно-наслідкових зв'язків, виконання практичної діяльності) за допомогою спеціальних методів (прийомів). Навчання учнів застосуванню цих методів і складає суть розвитку творчого мислення, основу інноваційних моделей навчання.

Сучасна методика виділяє специфічний вид творчо-пошукових завдань – дослідницькі завдання. Їх відмінність від суто творчих завдань в тому, що при їх виконанні учнями проводиться теоретичне чи експериментальне дослідження проблеми, а в результаті їх виконання учні створюють елементи об'єктивно нових знань.

Наукове дослідження передбачає використання одного або декількох методичних прийомів (шляхів):

- 1) комбінування структурних елементів знань (для отримання нового знання, нової функції);
- 2) зміну одного з елементів знань;
- 3) створення нового елемента в системі знань;
- 4) виділення одного з елементів в самостійну систему;
- 5) об'єднання однієї або декількох систем.

Наведемо приклади дослідницьких завдань, створених на основі вказаних вище методичних прийомів.

1. На комбінування.

1.1. Проведіть аналіз основних подій в історії Стародавньої Греції і поясніть причини їх появи, наслідки для розвитку суспільства, а також зв'язки між ними. (6 кл.).

2. Зміна одного з елементів системи для отримання нової функції.

2.1. Які б програмні рекомендації могли б дати Ви Центральній раді, аби національно-визвольна революція завершилася перемогою?

2.2. Які зміни в суспільстві треба було здійснити для збереження Римської імперії?

3. Введення нового елемента (або декількох) для отримання нової функції.

3.1. Запропонуйте необхідні, на Вашу думку, заходи по поступовому реформуванню сільського господарства в сучасній Україні.

3.2. Запропонуйте необхідні, на Вашу думку, заходи для поступового скасування рабства в Римській імперії.

4. Виділення елемента з системи і перетворення його в самостійну систему.

4.1. Виберіть один з напрямків розвитку культури в Україні XVI – першої пол. XVII ст. – освіту, наукові знання, літературу, музику, архітектуру, мистецтво. Складіть опис досягнень українців в цьому напрямку.

5. Об'єднання однієї або декількох систем.

5.1. Опинившись у Європі XV – XVI ст., опишіть, щоб Ви побачили, з якими історичними діячами різних країн могли б зустрітися і про які події в Україні того часу розповіли б.

5.2. Назвіть вивчені Вами джерела історії голодомору 1932 – 1933 рр. в Україні, зробіть висновки про об'єктивність висвітлення в них подій голодомору.

Отже, наробки з творчо-пошукової діяльності учнів в навчанні історії, що акумулювали досвід вітчизняних та зарубіжних педагогів і науковців мають стати постійним компонентом в методичному арсеналі сучасного вчителя-історика. Адже такий підхід буде відповідати сучасним концептуальним засадам вітчизняних освітянських програм і тенденцій розвитку освіти на міжнародному просторі.